
Др Томислав Бранковић

Министарство вера, Београд

Оригинални научни рад

UDK: 32:274/278(497.1);28:32

ПРОТЕСТАНТСКЕ ВЕРСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ

Политичке и друштвене последице деловања

Деловање протестантских верских заједница у социјалистичкој Југославији зависило је од друштвених услова и политичких прилика у земљи, као и од међународног положаја земље. Карактеристика периода у коме је проучавано деловање протестантских верских заједница је успостављање новог друштвено-економског поретка и изградња социјализма. Новоуспостављена власт је декларативно била за одређену врсту толерисања религије и верских заједница али је у пракси, поготову у првим послератним годинама, религија сматрана идеолошким противником и према њеним институционалним носиоцима, верским заједницама, примењиван је ублажени совјетски модел третмана религије.¹

Односи са протестантским верским заједницама били су успостављени на нивоу Савезне државе и у републикама у којима су протестантске цркве биле заступљене, како по броју верника, тако и по својој територијалној организованости. Протестантске верске заједнице нарочито су биле значајне по својој снази и развијеној делатности у Србији, односно Аутономној Покрајини Војводини, јер су на том подручју деловале две највеће протестантске цркве

---

¹ Видети, *Искушења атеизма*, приредио Драгољуб Б. Ђорђевић, Градина/ЈУНИР, Ниш, 1997. и Благојевић, Мирко, *Религија и црква у трансформацијама друштва*, Београд, 2005.

у Југославији: Словачка евангеличка црква и Реформатска хришћанска црква, као и већи број осталих протестантских заједница. Затим су по значају долазиле Хрватска и Словенија, где су деловале евангеличке цркве у тим републикама и све остале протестантске заједнице. Остале југословенске републике: Босна и Херцеговина, Македонија и Црна Гора нису имале већу заступљеност протестантских заједница, тако да су се надлежни државни органи у тим републикама само повремено бавили деловањем протестантских верских заједница (нешто више само Македонија). У том смислу може се закључити да је Савезна држава, док је била централистички устројена, преко Савезне комисије за верска питања пратила и анализирила све аспекте деловања протестантских цркава и координирала рад са надлежним државним органима на том нивоу, као што су Савезни секретаријат за унутрашње послове, Савезно министарство за спољне послове, Савезно министарство финансија итд. Из односа државних органа и протестантских верских заједница у периоду 1945–1991. година може се закључити да су верске комисије, спроводећи одређену државну политику, знале да препознају државни интерес у односу на деловање протестантских заједница. У том раду испољавано је, идеолошки и теоријски, начело атеизма као образац за решавање религијског питања, али оно у односу на протестантске цркве није примењивано директивно, јер протестанти нису имали многе обичаје и традицију која се везивала за идентификацију верског и националног, тако да је у том погледу избегнут велики број проблема који су постојали са традиционалним црквама и верским заједницама. Из анализе деловања протестантских верских заједница, нарочито традиционалних-евангеличких и Реформатске хришћанске цркве, може се закључити да су верске комисије, пре свега покрајинска комисија АП Војводине и Комисија Извршног већа Србије за односе са верским заједницама, овим црквама давале посебно место у односима и сарадњи јер су у њима видели партнере са којима се могу остварити неки стратешки политички циљеви. Традиционалне протестантске верске заједнице имале су средином седамдесетих година 20. века пионирску екуменску улогу на подручју Војводине али и на територији Југославије и, посебно преко свештеничких удружења, остваривали сарадњу и ширили екуменске идеје у заједници са православним, католичким и удружењем свештеника Исламске заједнице. Верске комисије одржавале су сарадњу и са осталим мањим протестантским верским заједницама и, зависно од њиховог профила, покушавале да остваре утицај државе на одређени сегмент њихове активности. У периоду после преношења надлежности Савезне државе на Републике и заузимања либералнијег политичког курса у свим областима друштвеног живота, па и у области односа са верским заједницама, верске комисије су благонаклопније оцењивале везе мањих протестантских заједница са иностраним централама и њихову делатност у раду са нашим исељеништвом или радницима на привременом раду у иностранству. Пример позитивног односа представника

Хришћанске адвентистичке цркве у иностранству и њиховог уважавања државе из које долазе обавезним посетама југословенским дипломатско конзуларним представништвима, као и посетама комисијама по доласку из иностранства, сматрани су изразом коректних односа државе и тих верских заједница.

Протестантске верске заједнице су после Другог светског рата биле значајно ослабљене и дезорганизоване. То се, пре свега, односи на Немачку евангеличку цркву као и остале евангеличке цркве, реформовану цркву и неке друге мање протестантске верске заједнице. Наиме, ове цркве биле су, на одређени начин у већој или мањој мери на страни окупатора, њихови верници су учествовали у борбеним јединицама, сарађивали и помагали да се одржи окупациона власт. У том смислу потврђена је хипотеза коју су поставили неки протестантски теолози, да су немачки протестанти својом масовном подршком нацистичкој странци на изборима, допринели доласку и одржању Хитлера на власти, а у овом случају на просторима Југославије, такође учествовали у припремању, прихватању и подршци нацистичкој окупацији земље.²

Чињенице о сарадњи највећих протестантских цркава у земљи са немачким, мађарским, бугарским и другим окупационим снагама утицале су да новоуспостављена власт буде селективна према протестантским верским заједницама и да покуша да у њима изврши диференцијацију, на оне које су за сарадњу и оне које су против тога. Имајући у виду чињеницу да су центри скоро свих протестантских верских заједница били у иностранству, те заједнице су добијале одређене инструкције о свом понашању и односу према новом комунистичком режиму који је успостављан. Деловање неких верских заједница протестантског порекла имало је за последицу реакцију на комунистички друштвени систем, на укидање приватне својине, конфискацију и национализацију имовине, као и атеизам који је првих година после рата наметан, а који се на подручју Војводине, где је било највише протестаната, испољавао у најекстремнијим формама. У таквој ситуацији није се ни припадност протестантским црквама смела јавно манифестовати. Међутим, државне власти су у том првом периоду имале своје разлоге за однос који су испољавале према протестантским заједницама. То је њихово понашање за време рата и чињеница да су централе из иностранства давале одговарајућа упутства о заузимању става према власти, као и само непријатељско држање дела протестантских заједница. Све је то довело до тога да се у дугом раздобљу по-

² Видети, Јевтић, Миролуб, *Религија и ђолиџика, увод у ђолиџиколоџију религије*, Београд, 2002.; Владимир Гајгер, Судски процеси у Хрватској 1945. године. Смртна пресуда евангеличком бискупу др Филипу Попу, „Часопис за савремену повијест“, бр. 1,1-202, Загреб, 1995, Радић, Радмила, Држава и верске заједнице II, Београд, 2002, Бјелајац, Бранко, *Прошестанџизам у Србији*, Београд, 2003, Ђурђевић-Стојковић, Биљана, *Верске секте и покрети Ловци на душе*, Београд, 1997.

сле завршетка рата, у различитим фазама развоја друштва и отварања према међународном фактору, задржало неповерење према контактима и сарадњи протестантских цркава са иностранством, њиховим централама или међународним верским организацијама. У анализи тога односа дато је више примера контроле, од стране верских комисија, посета иностраних протестантских функционера и одласка домаћих верских представника или проповедника у иностранство. Због оваквог третмана протестантске заједнице повремено су интернационализовале неке своје проблеме и укључивале међународне верске организације или друге међународне институције да посредују код југословенских власти у решавању тих питања.³

Протестантске верске заједнице у социјалистичкој Југославији биле су бројне и различите: како по свом теолошком учењу, националном саставу, броју верника, материјалној снази тако и по свом односу према држави, друштвеним обавезама, другим верским заједницама. Највеће верске заједнице: евангеличке цркве и Реформатска хришћанска црква, као традиционалне цркве, давале су својим деловањем општи смер протестантском хришћанству на подручју Југославије. Карактеристика тог деловања је поштовање државних закона, успостављање коректне сарадње са надлежним државним органима и висок степен међуверске толеранције. Остале, мање протестантске верске заједнице, по неким верским одликама придруживале су се традиционалним протестантским црквама, док је један број верских заједница исказивао тежњу за сопственим путем и верском праксом. У оквиру протестантских заједница остваривани су савези и одговарајућа сарадња по неким верским питањима. Те протестантске заједнице све време деловале су самостално и нису биле укључене у међупротестантску сарадњу, као ни са другим хришћанским црквама или заједницама. У том смислу може се рећи да су лутеранске-евангеличке цркве и калвинска Реформатска хришћанска црква имале доста заједничких особина, односно биле у истом положају у односу на државу и политичке процесе који су се одвијали у проучаваном периоду. Остале верске заједнице, иако су припадале протестантизму као верском покрету, због тога што су настајале у каснијим вековима, изражавале су другачије верско искуство кроз теологију која је доводила до одређених сукобљавања са законима државе или традиционалним хришћанским црквама. Протестантске верске заједнице, по броју верника знатно мање од осталих традиционалних цркава и верских заједница у Југославији (Српске православне цркве, Католичке цркве и Исламске заједнице), имале су већи значај од реалне снаге са којом су располагале јер су уживале међународну

---

³ Бранковић, Томислав, *Прошестантске заједнице у Југославији 1945-1991 друштвени и политички аспекти деловања*, Београд, 2006.,

подршку и заштиту истоврсних цркава или међународних верских организација у Европи и Сједињеним Америчким Државама.⁴

Да је инострани фактор био укључен у помоћ протестантским црквама у Југославији указују чињенице о значајној сарадњи која је остваривана са високим функционерима Светског савета цркава, Европског савета цркава, Светске лутеранске федерације, представницима Светске баптистичке организације, високим представницима адвентистичке цркве и других протестантских цркава из иностранства. Сви ови представници били су укључени у одговарајуће пројекте помоћи протестантским заједницама: материјалне и финансијске помоћи, социјално–карикативне и хуманитарне помоћи. Финансијска помоћ била је од одлучујућег значаја у првим годинама после рата, као и у каснијем периоду. Због ратних разарања и паралисаног верског живота, одласка из земље великог броја свештеника, проповедника и верника из скоро свих протестантских верских заједница који су сарађивали са окупационим снагама, протестантске верске заједнице биле су дезорганизоване и без материјалне основе за рад. У том смислу, само захваљујући помоћи из иностранства, оне су се консолидовале и успеле да обнове верски живот. Све је много лакше ишло после 1948. године, када су протестантске верске заједнице добиле инструкцију из иностранства да буду кооперативне са властима и да више не примењују директни непријатељски рад или бојкот нове власти.⁵ Финансијска средства из иностранства употребљавана су за обнову или куповину нових молитвених домова, отварање верских школа и школовање проповедника и теолога, издавачку делатност и верску штампу, као и за мисионарску делатност. Све то је допринело да су протестантске цркве заузеле значајно место на конфесионалној карти цркава и верских заједница које су деловале у Југославији. Државни органи пружали су малу финансијску подршку протестантским заједницама и то само евангеличким црквама и Реформатској хришћанској цркви. Помоћ државе била је мала, не само у време када је стизала и била евидентирана финансијска помоћ из иностранства,

⁴ О овом периоду појавиле су се у најновије време књиге протестантских аутора, нпр. Бјелајац, Бранко, *Пројесџанџизам у Србији*, Београд, 2003. и Шушљџић, Милан, *Бићеџије ми свеџоџи Прилоџи за исџиџорију Хришћанске адвентџистџичке цркве на џодручју јуџоџисџиџочне Евроџије*, Београд, 2004.

⁵ Биљана Ђурђевић-Стојковић у књизи *Верске секџије и џокреџи Ловџи на душе*, наводи да су адвентџисти први пут признати за верску заједницу у новој Југославији, али да су све до 1948. године бојџотовали власт, забрањивали својим припадницима служење војске и примање оружја, учешће у акџијама изградње земље и добровољног рада који је организовао Народни фронт. После захлађења односа КПЈ и КПСС, и подршке коју је Тито добио од западних земаља, према директиви адвентџистџичке централе у Америци, сарадња адвентџиста са органима народне власти добија кооператџиван вид. У *Информацији о акџивносџи Хришћанске адвентџистџичке цркве на џодручју СР Србије*, Републичка комисија за верска питања, Београд, 5. 4 1965. година, страна 6, наводи се да Лоренџин, председник Главног одбора ХАЦ, истиче потребу лојалности и поџоравања властима, па чак иде дотле да изриче претње онима који би се усудили да и даље непријатељски делују против ФНРЈ.

већ и у време када је помоћ из иностранства смањена или потпуно престала. Практично, помоћ државе је реализована само за свештеничка удружења, за програм рада и материјалне помоћи сиромашнијим свештеницима или члановима њихових породица.⁶

Конфискацијом имовине протестантским верским заједницама после рата њихово деловање било у великој мери умањено, а некима и онемогућено. То се посебно односи на Немачку евангеличку цркву чија је имовина одузета због њеног учешћа на страни немачких окупационих снага. Имовина је такође одузета и другим евангеличким црквама: Словачкој и Словеначкој, затим Реформатској хришћанској цркви, Баптистичкој цркви, Методистичкој цркви, Назаренској заједници, Пентекостној цркви и другима. Законом о национализацији протестантским верским заједницама такође је одузета значајна имовина, пре свега зграде. Наведени закони допринели су да верске заједнице, којима је имовина одузета, буду значајно оштећене и да се практично њихов рад и даље издржавање доведу у питање. Само је финансијска помоћ протестантских цркава из иностранства одржала протестантске верске заједнице у обављању основних верских функција.

Државна власт је, преко комисија за односе са верским заједницама и других државних органа и служби, успостављала сарадњу са протестантским верским заједницама. Ради остварења тога задатка државни органи су имали упориште, пре свега, код оних појединаца из верских заједница који су у току рата подржавали Народно ослободилачки покрет и помагали или директно учествовали у борби. У протестантским црквама свештеници који су учествовали у НОП-у или га активно подржавали помогли су код формирања удружења свештеника (евангеличких и реформатског). Може се закључити да су свештеничка удружења протестантских верских заједница допринела нормализацији односа са државом одређене верске заједнице. У исто време, свештеничко удружење је било инструмент у рукама државе за притисак на званично руководство верске заједнице какву верску политику треба да спроводи. Држава је у удружења успела да постави подобна руководства која су извршавала њене захтеве и спроводила генералну политику државе у овој области.⁷

Поред до сада наведених врста деловања протестантских верских заједница, која су доводила до друштвених и политичких сукобљавања због повезаности са иностранством и међународним верским организацијама, до одређене политизације и нетрпељивости са ширим социолошким после-

⁶ Видети, Бранковић, Томислав, *Протестантске заједнице у Југославији - друштвени и политички аспекти деловања*, Београд, 2006., страна 136-144.

⁷ Видети, Бранковић, Томислав, *Протестантске заједнице у Југославији 1945-1991. друштвени и политички аспекти деловања*, Београд, 2006, стр.121-135.

дицама долазило је и због верско-националних проблема највећих протестантских верских заједница. Протестантске цркве засноване на националном принципу (Словачка евангеличка црква и Хришћанска реформатска црква), имале су одређених проблема са Католичком црквом која је настојала да њихове вернике укључи у своју веру. Из тих разлога Словаци су у мађарским срединама у процесу покатоличења мађаризовани. Такође, до озбиљних напетости дошло је и у окриљу Словачке евангеличке цркве због односа са тзв. мађарским сениоратом, који је у једном периоду после Другог светског рата био укључен у ову цркву. Због нерешених верских питања долазило је до значајне политизације у међунационалним односима између Словака и Мађара лутеранске вероисповести, који су доводили до одређених културолошких и социјалних промена или девијација.

Мисионарски рад, који је код многих протестантских верских заједница био једно од важнијих верских начела за ширењем учења и привлачењем нових верника, имао је, такође, доста значајне друштвене и политичке последице у односима државе и тих заједница као и у међуверској комуникацији са другим верским заједницама на чије се вернике превасходно усмеравао тај рад. То су пре свега биле Православна и Католичка црква, а у неким срединама покушавало се мисионарити и код верника Исламске заједнице, који су под налетима снажне атеизације изгубили свој осећај верске припадности. Посебно је то био случај код Рома православаца или исламизираних Рома. Мисионарење има своје библијско утемељење и посебно је истицано и цењено код протестантских заједница, пре свих код адвентиста и пентекостаљаца, али и осталих мањих верских заједница, као што су Јеховини сведоци.⁸ Одређене поставке из учења неких протестантских заједница, као и методе рада на јавним местима или становима грађана, доводили су до инцидентних ситуација и пријава судијама за прекршаје. За наведена дела изрицане су блаже затворске казне, највише припадницима адвентистичких цркви и Јеховиним сведоцима, који су били најактивнији у мисионарском раду. Због оваквог њиховог рада Српска православна и Католичка црква предузимале су одговарајуће мере заштите својих верника, штампале су више публикација у којима су објашњавале суштину учења неких протестантских верских заједница, методе њиховог рада и циљеве. Код Српске православне цркве један од закључака зашто се агресивно мисионари према њеним верницима је да се ради о настојању за разбијањем верског и националног идентитета српског народа и његовој припреми за утапање у нови светски поредак, где анационалне верске заједнице заузимају доминантно место. Католичка црква је, имајући у виду да су на подручју где она делује протестантске цркве веома бројне и по сваком основу јаке, пре свега у европским земљама али и у САД

⁸ Суштина мисионарског деловања тзв. малих протестантских заједница изложена је у књизи Елене Вајт, *Евангелизам*, Београд, 1985.

и другим деловима света, изнијансирано приступила протестантизму. Наиме, протестантима и оним најмањим признат је одређен степен црквености и исказано разумевање за специфичност верског живљења и праксе, без обзира да ли се они називају црквама, слободним црквама, сљедбама или хришћанским заједницама. Посебан допринос екуменским погледима на друге цркве као и протестанте, дао је папа Јован Павле II, који је сматрао да основа за дијалог постоји у вери у истог Исуса Христа и да две хиљаде година и улазак у нови миленијум хришћане треба да затекне више сједињене и спремне да се заложу за пут ка јединству.⁹ Католичка црква се штитила од мисионарског рада мањих протестантских заједница развијањем свести код својих верника о потреби редовнијег долажења на богослужења и активностима у различитим каритативним и хуманитарним акцијама. У разматрање агресивне мисионарске делатности мањих протестантских верских заједница укључивани су поједини државни органи, пре свега неке ниже организационе јединице на нивоу општина и месних заједница. У сагледавање негативних аспеката мисионарске делатности мањих верских заједница укључили су се и неки публицисти који су писали књиге о верским сектама, где су ове приказиване углавном са становишта опасности коју представљају за своје чланове, затим и део дневне штампе, а касније и „удружења за борбу против секти“.¹⁰

Отварање нових молитвених домова и изградња цркава и верских објеката представљао је значајан политички проблем у односима између државе и протестантских верских заједница, који је имао шире социјалне последице за вернике-припаднике протестантских заједница али и за друге грађане. Државни органи дуго времена после Другог светског рата водили су рестриктивну политику у давању дозвола за изградњу нових верских објеката. Такав однос државних власти протестантске цркве су искористиле претварањем стамбеног простора у пословни, куповином приватних кућа и станова у стамбеним зградама, и тако дошле до јавног простора за вршење верских обреда и верских послова. На тај начин долазило је до кршења закона али је државна власт преко тога прелазила ради одржавања „мира у кући“, што је као последицу имало чињеницу да су неке мање протестантске верске заједнице дошле у посед већег броја молитвених домова који су им служили за експанзију и ширење на територији целе Југославије, па и у оним срединама где раније никада нису имали својих верника. Долажење до молитвеног простора на овај начин доводило је до одређених проблема са државним органима али и са црквама које су традиционално деловале на одређеном подручју, јер су новоустановљене протестантске верске заједнице почеле

⁹ Видети, Јован Павле Други, *Прећи њрај наге*, Београд, 1994. као и подстицајан чланак П. Вранића *Једно сувремено католичко схваћање Мартина Лутера*, у часопису „Nova et Vetera“, Сплит, 1983.

¹⁰ Видети, Бранимир, Стојковић, *Стигматизација верских секти, морална паника и медији, у* „Учења, организација и деловање верских заједница и покрета“, ЈУНИР Зограф, Ниш, 2001.

интензивно мисионарење међу њиховим верницима. Спречавање изградње верских објеката мањих протестантских заједница довело је до појаве да су верници били присиљени да се окупљају по становима или кућама, што је доводило до једне врсте илегалног окупљања и заживљавања „подземне религије“ или „религије катакомби“. До оваквог облика испољавања религиозности и верског окупљања доводила је држава својом нефлексибилношћу и рестриктивном политиком у питањима обезбеђења простора за богослужење мањих верских заједница.

Протестантске верске заједнице су због одређених доктринарних погледа из верског учења који су се односили на нека тумачења односа верника према свету, скором Христовом доласку и сл. формирале вернике у елитистичком духу, забрањујући им да учествују као грађани у друштвеном животу. У том смислу постојале су препоруке о склапању брака у оквиру властите верске заједнице, бирању друштва, избегавању радио и ТВ програма, читању само верских књига итд.¹¹ Одбијање трансфузије крви Јеховиних сведока довело је до трагичних последица по здравље њихових верника. Усвајајући овакве захтеве верске заједнице стварао се модел фанатизованог верника који је себе сматрао изабраним и који је долазио у сукоб са члановима породице који нису припадали заједници, као и осталим грађанима или припадницима других вероисповести. На овај начин долазило је до одређених проблема у вези са породичним животом као и у међуконфесионалним односима. Ови међуконфесионални односи код неких протестантских заједница, назарена и адвентиста, али и код неких других тзв. малих верских заједница: Јеховиних сведока и неких мањих заједница, доста су рестриктивни. Наведене верске заједнице нису за успостављање екуменских односа и сарадње међу верским заједницама што има далекосежне негативне последице за њихове вернике који у практичном верском животу исказују велику верску нетрпељивост према осталим протестантским или хришћанским црквама.

У анализи деловања протестантских заједница успостављена је корелација о утицају модерних протестантских схватања приликом богослужења или другим испољавањима верског убеђења, новим стилем живота, односом према раду, породици и другом у успостављању нових културних образаца. Центри протестантских верских заједница налазили су се у иностранству и њихово учење, публикације и штампа могу се окарактерисати као американизирано или западњачко хришћанство јер су прилагођени америчким или западноевропским друштвеним условима.¹² Преношењем у једну другу кул-

¹¹ Видети, Ђорђевић, Сања, *Хришћанска назаренска заједница*, ЈУНИР-ПУНТА, Ниш, 2003.; *Мале верске заједнице у ојшћини Панчево*, Н. Павковић и група аутора, Београд, 1978.; Кубурић, Зорица, *Религија йородици млади*, Београд, 1996.

¹² Видети, *Извори*, лист Христове пентекостне цркве у СФРЈ, Нови Сад, број 2/1981, стр. 17.

туру и друштвену средину долази до покушаја успостављања новог културног и верског обрасца страног овом поднебљу и човеку, који је традиционално био православни, католик, муслиман, јеврејин, а доцније лутеран или калвиниста. Управо из тих разлога што нове протестантске цркве нису имале своје аутохтоне вернике оне су биле принуђене да их регрутују из традиционалних цркава. Знатну помоћ имали су у атеизацији и секуларизацији коју је држава наметала после Другог светског рата и законима о правном положају верских заједница, који су били веома либерални по питању оснивања нових верских заједница, за које је важио систем пријављивања. Уношење нових културних образаца који настају преношењем верског учења које је настало и прилагођено високоурбаним друштвима САД и Западне Европе такође је доводило до сукобљавања са припадницима традиционалних и националних цркава на подручју Југославије. Овај културолошки проблем био је запажен од државних власти, као и организације ССРН, која је у развијеном самоуправном социјализму била задужена да прати проблематику религије и деловања верских заједница ради укључивања религиозних грађана у најшири фронт борбе за остварење социјализма.¹³

Школовање свештеника и проповедника протестантских цркава увек је било у делокругу интересовања државних органа. Због одређених политичких прилика у земљи и међународних околности у првим послератним годинама онемогућавани су одласци на студије у иностранству, а у земљи није био довољан број школа за образовање протестантског свештеничког подмлатка. Из тих разлога протестантске цркве су практиковале одржавање семинара и течајева који су трајали од неколико дана до месец дана, највише три месеца. Доцније долази до организованог школског система али је карактеристично да највеће протестантске цркве немају интерес за формирањем својих школа у земљи и да је Хришћанска адвентистичка црква имала најобухватнији школски систем, а далеко иза ње баптисти и пентекостни. Треба такође напоменути да је држава имала значајне примедбе приликом формирања теолошке школе Реформатске цркве, која је повремено радила, а касније и престала са радом. Држава је у малој мери била присутна у надзору рада ових школа, које су поред теолошких предмета укључивале и предмете општеобразовног карактера, који су предавани по наставном плану за државне школе. Школе протестантских верских заједница су ипак, и поред тога што су биле на маргини друштвених збивања, успеле да одшколују довољан број проповедника који су унапредили и даље развили идеју протестантизма на подручју Југославије. Школски програми протестантских образовних установа били су прилагођени специфичном положају сваке од протестантских групација и стварању таквог профила проповедника који су могли да буду усмерени на социјалне слојеве

¹³ Branković, Tomislav, *Protestant religious communities and culture, Protestantism on the Balkans in the past today and future*, Niš, 2006.

и циљне групе код којих је мисионарски рад ових заједница био најплодоноснији. Проповедници значајнијих протестантских заједница (баптисти, адвентисти, пентекостни) добијали су и одређена знања из области социолошких и психолошких наука која су им користила у њиховом практичном, пре свега мисионарском раду.

У теолошким учењима неких протестантских верских заједница било је и таквих захтева верницима који су доводили до директног сукоба са законом, а самим тим производили одређене санкције или политичке последице. Као најдрастичнији захтев из верског учења који је доводио до строгог кажњавања је одбијање ношења ватреног оружја приликом служења војног рока припадника Хришћанске назаренске заједнице и појединаца припадника Јеховиних сведока и адвентистичких заједница. Постоји архивска документација државних органа као и Хришћанске назаренске заједнице, где је указано на сву тежину овог проблема који је дуго година највише оптерећивао односе државе и назаренске заједнице. О наведеном питању расправљао је и државни врх и предлагао како да се изнађу решења која би изашла у сусрет назаренским захтевима, тако да се може закључити да је ово питање било прворазредно политичко питање, које је имало и шире друштвене последице посебно у годинама пред распад јединствене државе. Социолошке последице испољавале су се тако што је право на приговор савести, са уског верског подручја, које су заступале највећим делом две протестантске цркве (назарени и део адвентиста) и неки припадници Јеховиних сведока као верски ексклузивизам постао привлачан за одређене припаднике млађе популације, посебно у Словенији. Овај моменат искоришћен је на одговарајући начин за један од значајних покрета незадовољства присуством Југословенске народне армије у Словенији и догађајима који су довели до њеног отцепљења.¹⁴

Питање одсуства са посла и из школа суботом припадника адвентистичких заједница по својој масовности представљало је друштвени и политички проблем на нивоу целе земље јер су адвентисти деловали у свим југословенским републикама. Најизраженији проблеми били су у Хрватској, Војводини и Србији – посебно у Шумадији и Поморављу. У етнички мешовитим срединама овај проблем био је присутан али није толико био изражен као нпр. у Шумадији и Поморављу, где су адвентисти мисионарењем, у чисто православној средини, желели да формирају своје центре и привуку што

¹⁴ Преписка између државних органа и представника Хришћанске назаренске заједнице дата је опширније у књизи Т. Бранковића *Протестантске заједнице у Југославији 1945-1991. друштвени и политички аспекти деловања*, Београд, 2006, стр.240-246. Мирољуб Јевтић у књизи *Религија и политика, увод у историјологију религије*, Београд, 2002. година, указује да је право на приговор савести приликом одбијања ношења оружја Јеховиних сведока у Словенији употребљен од неких политичких странака у тој Републици ради подржавања концепта цивилног служења војске и неких других акција усмерених на слабљење и дезорганизацију југословенске армије.

већи број верника. У тим срединама је због тога долазило до рестриктивнијег поступања према адвентистичким верницима када су долазили у сукоб са законом. У овај проблем адвентистичка црква укључивала је и међународне адвентистичке организације од којих је тражено да помогну у разрешавању овог практично доста тешко решивог питања.¹⁵ Преласком на 42. часовну радну недељу проблем је у значајној мери превазиђен, али је и даље остао у оним радним организацијама које имају непрекинут процес производње. Проблем до кога долази код јеховиних сведока због одбијања трансфузије крви њихових припадника оптерећивао је односе са надлежним државним органима и доводио до изазивања у јавности оштрог реаговања на овај аспект деловања те заједнице.

Бављење каритативно–хуманитарним радом протестантских верских заједница имало је одређене аспекте који су, стављени у контекст мисионарског рада, могли попримити неке облике излагања из домена милосрђа и довести до прилива нових верника. Међутим, чињеница је да су протестантске верске заједнице својим хуманитарним радом помогле великом броју избеглица, колективним центрима за смештај избеглих лица, болницама, дечијим установама, школама и другим угроженим категоријама становништва. Ова активност протестантских верских заједница омогућена је солидарношћу иностраних центара тих верских заједница, као и међународних верских организација које су углавном превасходно протестантске.¹⁶

Наведена подручја деловања протестантских верских заједница у Југославији у периоду 1945-1991. година показала су да је ово деловање имало одређене друштвене и политичке последице. Те последице имале су утицаја како на државу, јер је долазило до кршења закона у различитим областима, тако и за те верске заједнице и њихове вернике, јер су трпели санкције. Државни органи су посвећивали знатно већу пажњу деловању протестантских цркава него што су то њихова реална верска пракса, институционална организованост или материјална снага заслуживали. Међутим, тај много већи значај придаван је управо због тога што су протестантске цркве изашле из Другог светског рата са једним изузетно тешким наслеђем, због уске повезаности са иностраним фактором, који је повећавао њихов политички значај, као и због тога што су неке протестантске заједнице у свом верском учењу инсистирале на неким ставовима који су долазили у сукоб са законима и изазивали сталну политичку сукобљеност са државним властима. Највеће протестантске

---

¹⁵ Белешка о посети др Жан Нусбаума, генералног секретара Свешкој покрету за слободу цркава за Европу, председнику Републичке Комисије за верска питања Немањи Марковићу, 31. 12. 1963. године, Комисија за верска питања Србије, бр. 6/1, 14. 1. 1964.

¹⁶ Видети, Новаковић, Драган, *Хуманитарни рад верских заједница у контексту решавања југословенске кризе*, у зборнику ЈУНИР-а "Етно-религијски односи на Балкану", Ниш, 1997.

традиционалне цркве: евангеличке цркве и Реформатска хришћанска црква у једном периоду друштвеног живота социјалистичке Југославије имале су улогу носиоца равнотеже међу највећим хришћанским традиционалним црквама, које су имале своје специфичне политичке проблеме и нерешена питања, како са државом тако и између себе.

Карактеристика и снага протестантизма на југословенском поднебљу није била у броју верника, већ у особеном религијском изразу и практиковању религизности и жељи да се то религијско искуство пренесе, а често и наметне другима. Због тога су протестантске цркве имале озбиљних проблема са законима државе, као и са другим традиционалним религијама и грађанима који нису прихватили такво религијско искуство. Са друге стране протестантске верске заједнице су успеле да се консолидују и да у социјалистичкој Југославији, и поред свих тешкоћа и сметњи, остваре своја верска права добијањем могућности да легално заснују свој рад, на основу Закона о правном положају верских заједница из 1953. и 1977. године и достигну одређени степен остварења верског живота, унутрашње аутономије и самосталности, као и међурелигијске сарадње. Њихово место и положај биће условљен будућношћу протестантизма у Европи и у свету, али пре свега брзином укључивања бивших југословенских република, сада самосталних држава, у европске интеграције и поштовањем и спровођењем најважнијих европских и међународних докумената који се односе на заштиту људских права и основних слобода, међу којима посебно место заузима право на слободу мисли, савести и вероисповести.

Резиме

Др Томислав Бранковић
Министарство вера, Београд

ПРОТЕСТАНТСКЕ ВЕРСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ Политичке и друштвене последице деловања

Деловање протестантских верских заједница у социјалистичкој Југославији било је у директној зависности од друштвених услова и политичких прилика у земљи. Протестантске верске заједнице биле су бројне и разно-

врсне, како по свом теолошком учењу, националном саставу, броју верника, материјалној снази, тако и по свом односу према држави, друштвеним обавезама, другим верским заједницама. Највеће верске заједнице: евангеличке цркве и Реформатска хришћанска црква, као традиционалне цркве, давале су својим деловањем општи смер протестантском хришћанству на подручју Југославије. Карактеристика тог деловања је поштовање државних закона, успостављање коректне сарадње са надлежним државним органима и висок степен међуверске толеранције. Остале, мање протестантске верске заједнице, по неким верским одликама придруживале су се традиционалним протестантским црквама, док је један број верских заједница исказивао тежњу за сопственим путем и верском праксом. Протестантске верске заједнице, по броју верника знатно мање од осталих традиционалних цркава и верских заједница у Југославији (Српске православне цркве, Католичке цркве и Исламске заједнице), имале су већи значај од реалне снаге са којом су располагале јер су уживале међународну подршку и заштиту истоверних цркава или међународних верских организација у Европи и Сједињеним Америчким Државама.

Кључне речи: Протестантизам, Верске заједнице, Традиционалне Цркве, Политика, Друштво, Југославија, Словаци, Назарени.

Summary

Tomislav Branković, Ph. D.
Ministry of Faiths, Белграде

PROTESTANT RELIGIOUS COMMUNITIES IN SOCIALISTIC YUGOSLAVIA Political and social implication of acting

The work of Protestant religious groups in socialistic Yugoslavia was directly dependent on social and political circumstances in country. Protestant religious groups was numerous and various, not only in their relation with government, with other religious groups, and the way they fulfilled social obligations. Largest protestant churches> Eavngelic Church and Reformed Christian Church, as traditional churches, have guided Protestant Christianity in Yugoslavia. Characteristics of their work are> respect for constitutional laws, cooperation with governmental agencies and high level of inter-religious tolerance. The other, less numerous

Protestant Churches, was in some religious characteristic similar with traditional churches, but some of them wanted to go their own way with their own religious practice. Even tough Protestant religious groups and churches had considerable fewer believers then other traditional churches and religious groups in Yugoslavia (Serbien Orthodox Church, Catholic Church and Islamic Religion), they got more credits then they deserved. That was because they had international support and protection from their bases abroad or from international religious organizations in Europe and United States of America.

Key words: Protesatntism, Religious commmmunities, Traditional Churches, Politics, Society, Yugoslavia, Slovaks, Nazarenes.